

بررسی مؤلفه های هویتی رشت

دکتر مهرانز مولوی (استادیار دانشگاه گیلان)

نرجس محبوب (دانشجوی کارشناسی ارشد شهرسازی)

مقدمه

شهر و عناصر و اجزای آن به عنوان مجموعه ای از عناصر خارجی، بر شهروندان تأثیر می گذارند. تأثیر این عناصر بر فرد منجر به درک و تجربه فضایی فرد از شهر می گردد و نهایتاً این تجربه و درک فضایی باعث شکل گیری تجربه های شخصی، جمعی و خاطرات شهروند می گردد. هویت شهر، ذهنیت و استنباط ساکنان شهر از زبان خاص و محسوسات و ادراکات شهر است، معنایی است که مردم به محیط انتزاعی شهر داده و از آن می گیرند. هویت شهری بازتابی از مجموعه باورهای اجتماعی، فرهنگی و عوامل اقتصادی است و همچنین نمود کالبدی آنها است که در بسترهای زمانی - مکانی موجب ایجاد قابلیت شناسایی و تفاوت هر شهر از دیگر شهرها می شود. بنابراین می توان گفت بررسی مؤلفه های هویتی شهر، به شناخت هر چه بیشتر شهرهایمان کمک شایانی خواهد کرد. مقاله حاضر، به معرفی مؤلفه های هویتی شهر رشت پرداخته و آنها را مورد بررسی قرار می دهد تا با شناخت این مؤلفه ها و عناصر آنها، بتوان جهت حفظ و ارتقاء هویت این شهر گام های مناسبی برداشت.

هویت شهری

شهر نمود یا عینیت مکانی - فضایی حاصل از ویژگی های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی - اکولوژیک در بستر زمان است. شخصیت یک شهر با مؤلفه های متفاوتی تعریف و توصیف می گردد که بر مبنای تفاوت شکل و عملکرد این مؤلفه ها می توان شهرها را در گروه های مختلفی جای داد. این مؤلفه ها که به نوعی ساختار ماهوی شهر را تشکیل می دهند از شهری به شهر دیگر متفاوت می باشند. در رابطه با مکان و احساس تعلق به مکان پرسش هایی در زمینه چیستی، کیستی، کارایی و ... قابل طرح است. از این روی منابع موجود در زمینه هویت، به طور کلی و در هویت شهری و ملی، حداقل از دو سطح یاد کرده اند که عبارتند از سطح عینی که شاخص های مشخص کننده هویت را در برمی گیرد و ما به ازاء خارجی هویت محسوب می شود و سطح ذهنی که ناظر بر برداشت، ادراک، تصویر ذهنی و انتزاعی هویت است.

از جمله تعاریف ارائه شده در رابطه با هویت شهر عبارتند از:
 - هویت شهر مفهومی استعاره ای برای توصیف کیستی و چیستی و ذات نظام های پدیده شهر است.
 - هویت شهر، به عنوان شاخص ترین نمود فضایی هویت جامعه، عهده دار تبیین ارزش ها، هنجارها و روابط انسانی در ساحت فضایی شهر است.
 - هویت شهر چارچوبی است برای تبیین تمایز و تفاوت کیفیات برجسته و شاخص شهرها.

هویت شهری و ابعاد آن

ایجاد هویت شهری به مفهوم حفظ ساختار و سازمان مشخصی است که برای افراد مختلف قابل درک و لذت بخش باشد. از آنجا که افراد مختلف راه های گوناگون برای ایجاد ساختار و سامان دادن به محیط اطرافشان را به کار می گیرند، بنابراین سازمان یا ساختار مدعی یک محیط شهری و یا یک شهر نباید بسته به واحد باشد بلکه باید عوامل مختلف و مؤثر در این ساختار به صورت لایه های مختلف بر روی هم قرار گیرند و در یکدیگر نفوذ کنند تا شبکه و کلیتی با مفهوم و معنی دار ایجاد گردد.

در طبقه بندی مؤلفه های هویتی شهر، تقسیم بندی های متفاوتی شکل گرفته است که بیشتر آنها به نوعی شبیه به یکدیگرند و فقط در جزئیاتی با یکدیگر تفاوت دارند و یا نوع دسته بندی آنها کمی با یکدیگر متفاوت است.

لایه های مختلف سازنده هویت شهری که وابسته به حیطه ادارک فردی و تأثیر عوامل مختلف محیطی است در تحقیق حاضر به صورت مؤلفه های مختلف معرفی شده اند که عبارتند از:

- مؤلفه های طبیعی
- مؤلفه های تاریخی
- مؤلفه های مصنوع
- مؤلفه های عملکردی
- مؤلفه های انسانی
- مؤلفه های روان شناختی و ادراکی

شکل ۲- دبیرستان شهید دکتر بهشتی (یکی از عناصر تاریخی هویت رشت)

منابع آب های سطحی این شهر دو رودخانه زرجوب و گوهررود در شرق و غرب می باشند و از عناصر طبیعی این شهر می توان به باغ محتشم اشاره نمود که از تفرجگاه های قدیمی، زیبا و دیدنی رشت می باشد و در کنار محله های قدیمی رشت و رودخانه گوهررود قرار گرفته است. درختان تنومند و پیر نارون و آزاد به باغ محتشم جلوه ویژه ای بخشیده و آن را به گردشگاهی کم نظیر و باصفا تبدیل کرده است. در واقع باغ محتشم یک مؤلفه طبیعی هویت رشت محسوب می گردد.

۲- مؤلفه های تاریخی

مؤلفه های تاریخی عموماً شامل مجموعه هایی هستند که حفظ و نگهداری و حیات بخشی به آنها منجر به استمرار پیام های گذشته می گردند. ما با استمرار پیام های گذشته در پی نگه داشتن نوعی شاهد، نمونه یا علامت مشخصه هستیم تا به عنوان نقطه اتکا در شهرهای امروزی بتوان به آنها تکیه کرد. مداخله های تاریخی در تبیین هویت شهری تأثیرگذارند و در تأمین نیازهای روانی نیز نقش عمده ای دارند، زیرا انسان متمدن نیازمند آن است که حس کند به جایی در فضا و زمان تعلق دارد.

از مؤلفه های تاریخی شهر رشت می توان کتابخانه ملی رشت، عمارت کلاه فرنگی، مجموعه شهرداری رشت، کاروانسرای لات (کاروانسرای شاه عباسی درسراوان)، دبیرستان شهید دکتر بهشتی (شاهپور سابق)، حمام حاج آقا بزرگ، مسجد صفی، بقعه دانای علی، بقعه خواهرامام، آرامگاه میرزا کوچک جنگلی (نمادی از نهضت جنگل) و ... را نام برد.

باید به این مطلب نیز اشاره کرد که شخصیت های مهم یک شهر (چه در گذشته و چه در حال) جزئی از هویت آن شهر می باشند. شهر رشت نیز از گذشته تا کنون چهره های برجسته بسیاری را به کشور و جهان معرفی نموده است. از میان این شخصیت ها، می توان افرادی همچون: امیرهوشنگ ابتهاج (شاعر)، دکتر محمود بهزاد (پدر زیست شناسی نوین ایران)، پروفیسور رضا (واضع تئوری انفورماسیون)، پروفیسور سمیعی (جراح مغز و اعصاب)، حاج محمدعلی آذربانی (از نیکوکاران شهر رشت)، دکتر محمد معین (پدر فرهنگ فارسی)، میرزا کوچک جنگلی (رهبر نهضت جنگل) و بسیاری دیگر از چهره های شاخص این شهر را نام برد.

۱- مؤلفه های طبیعی

هر شهری از جایگاه ویژه طبیعی برخوردار است که آن را از سایر شهرها متمایز می کند. ویژگی های بستر طبیعی هر شهری، بخشی از هویت شهر را به تصویر می کشد که در قالب هویت طبیعی شهر قابل تعریف است. از آن جمله می توان به رشته کوه ها، کویرها، رودها و معادن طبیعی گسترده در پیرامون آن شهر اشاره کرد. باید اذعان نمود که شناخت عناصر محیطی به عنوان بستر فعالیت های انسانی می تواند به درک و تحلیل بهتر اشکال مختلف زندگی و فعالیت های انسانی بینجامد. بنابراین فاکتورهای طبیعی، اکولوژیکی و جغرافیایی اولین عناصر هویت بخش به یک شهر و عناصر درون آن تلقی می شوند.

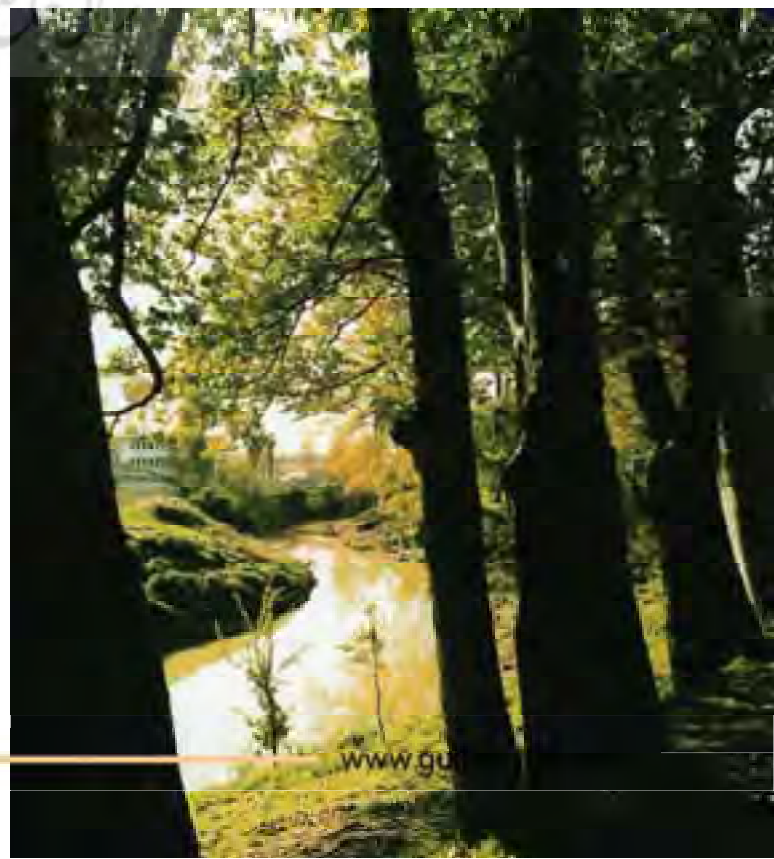
این فاکتورها می توانند شامل عناصر زیر باشند:

رودها، چشمه ها، تپه ها و نوار ساحلی-ویژگی های اقلیمی (شامل: بارش، دما، رطوبت، باد و غیره)- منابع آبهای سطحی و زیرزمینی - ساختار زمین شناسی و توپوگرافیک - پوشش گیاهی و جانوری - منابع و سایر جاذبه های طبیعی

در مورد مؤلفه های طبیعی شهر رشت این گونه می توان بیان کرد که:

رشت به سبب آب و هوای بسیار مرطوب و ریزش باران های مداوم و طولانی، به شهر باران معروف شده است و در واقع می توان گفت «باران» یک عنصر هویت بخش در این شهر محسوب می گردد. همچنین این عنصر تأثیر بسزایی در معماری متفاوت بناهای این شهر به صورت ساختمان هایی با سقف شیروانی داشته است. رشت که در جلگه مرکزی گیلان قرار دارد، از حاصلخیزترین نقاط کشور محسوب می گردد. شرایط خاص اقلیمی این ناحیه در تشکیل خاک های آن نقش عمده ای دارد. شرایط مساعد اقلیمی، رطوبت زیاد و همچنین خاک مرغوب باعث گردیده تا رشت پوشیده از گیاهان بسیار غنی با گونه های مختلف باشد.

شکل ۱- باغ محتشم (عناصر طبیعی هویت رشت)

از دیگر مؤلفه های مهم تاریخی رشت و منطقه گیلان می توان به «نهضت جنگل» یا «انقلاب گیلان» اشاره نمود که در میان انقلاب ها و قیام های معاصر، از همه طولانی تر بوده است.

۳- مؤلفه های مصنوع

ابعاد بررسی هویت مصنوع هر شهری از تعمق در عناصر خطی، کانون ها، میادین، دروازه ها و... تشکیل یافته است. معرف های مصنوع هویت شهر به صورت ساختاری - کالبدی در لایه های مختلف زمان بر فضای شهر تبلور دارند. ساز و کارهای سنجش این معرف ها شامل عواملی می گردد که از گذشته تا امروز بر اجزا و کلیت واحد مصنوع شهر تأثیر می گذاشته اند.

متغیرهای مؤلفه مصنوع شاخص های هویت شهر را می توان در زیر سیستم هایی مانند زیر طبقه بندی نمود. این طبقه بندی به صورت ذیل می باشد:

- ۱ - ساختار شهر: شامل کلیت فرم شهر که وضعیت شهر را از گذشته تا حال نشان می دهد.
- ۲ - عناصر خطی - ساختاری شاخص: شامل خیابان های اصلی ساخت شهر، کوچه ها و گذرها
- ۳ - شاخص های کانونی و نقطه ای شهر: شامل میادین، دروازه ها، پارک ها و نظایر آنها
- ۴ - تک بناها و نشانه های شاخص شهری
- ۵ - توده ها، حوزه ها، محلات و فضاهای شاخص شهری

مؤلفه های مصنوع شهر رشت، با توجه به متغیرهای عنوان شده به صورت ذیل می باشند:

ساختار شهر: شهر کنونی رشت ابتدا روستایی بوده میان دو رودخانه «زرچوب» و «گوهررود» که واحدهای مسکونی پراکنده ای، در فضای جنگلی و باغ های مرکبات آن به دور مسجد یا بقعه و مزار بزرگواری شکل گرفته و هسته اولیه و قدیمی ترین بخش شهر را به تدریج شکل بخشیده است. بافت اولیه و ساختار کالبد اصلی آن تا حد بسیاری به موقعیت ممتاز جغرافیایی، مبادلات بازرگانی و توسعه بازارهای بزرگ هفت گانه آن در دوره صفویه بستگی داشته و همین امر موجب سیر تدریجی آن به سوی رشد و پیشرفت گردیده است.

عناصر خطی - ساختاری شاخص: خیابان های اولیه رشت، همان خیابان های چلیپا شکلی هستند که به مبادی ورودی شهر به طرف میدان مرکزی شهر، یعنی میدان شهرداری متصل بوده و در حقیقت ادامه جاده های اصلی منتهی به این شهر می باشند. خیابان های مزبور که امروزه با نام های امام خمینی، شریعتی، علم الهدی و سعدی شناخته می شوند، در اوایل دوره حکومت رضاخانی احداث شده اند.

از دیگر خیابان های مهم رشت در حال حاضر می توان به خیابان های لاکانی، بیستون، منظریه، گلزار، نامجو، حافظ، معلم، حاجی آباد (انقلاب) و ... اشاره کرد. از گذرهای مهم و قدیمی این شهر می توان گذر ساغریسازان، گذر زیرکوچه، گذر حاج آقا بزرگ، گذر حاج وکیل و گذر فرخ را نام برد.

شاخص های کانونی و نقطه ای: از شاخص های کانونی به صورت میدان، فلکه (گره ترافیکی) و یا چهارراه می توان سبزه میدان، میدان شهرداری، فلکه توشیبا، فلکه صیقلان، فلکه گاز، فلکه نیروی دریایی، چهارراه گلزار، چهارراه میکائیل و ... را نام برد که بیشتر این میادین و فلکه ها نشانه های خاصی مانند مجسمه یا فواره (که متأسفانه در بیشتر مواقع خاموش هستند) دارا می باشند.

در این میان، میدان شهرداری همواره از مهم ترین شاخصه های شهر رشت بوده و به دلیل قدمت و سابقه تاریخی و معماری و سبک بناهای آن هویت ویژه ای به این شهر می بخشد. میدان مرکزی شهر رشت (شهرداری)، در شمار میدان هایی است که به منظور متمرکز ساختن بخش های اداری - تجاری در اوایل دوره پهلوی با بهره گیری از عناصر معماری و شهرسازی مغرب زمین و تلفیق آنها با معماری ایرانی ساخته شده است.

از پارک های مهم این شهر می توان به پارک شهر (باغ محتشم)، پارک سبزه میدان، بوستان ملت، بوستان کشاورز، پارک دانشجو، پارک توحید و ... اشاره نمود.

شکل ۳- مجموعه شهرداری رشت (مهم ترین شاخصه هویت بخش رشت)

تک بناها و نشانه های شاخص شهری: از آن جمله می توان ساختمان شهرداری رشت، ساختمان کتابخانه ملی رشت، ساختمان استانداری سابق، عمارت کلاه فرنگی واقع در باغ محتشم، ساختمان بانک ملی مرکزی واقع در بدنه میدان حشمت، ساختمان مرکزی بانک های صادرات، مسکن، تجارت و سپه (ساختمان های جدیدالاحداث)، ساختمان های هتل پردیس و هتل کادوس (هتل بزرگ گیلان)، دانشکده علوم پایه، مصلی رشت، مسجد بادی ا. (مستوفی)، مسجد صفی (سفید)، بقعه دانای علی و ... را نام برد.

از دیگر نمادها و نشانه های هویت دهنده به رشت، به صورت تندیس، سردیس و مجسمه، سردیس دکتر حشمت در میدان حشمت که در سال های اخیر احداث گردیده و بدنه آن شامل ساختمان های بانک ملی مرکزی و ادارات ثبت اسناد و راه و ترابری می باشد، تندیس میرزا کوچک در میدان شهرداری، سردیس محمود نامجو واقع در تقاطع منظریه و خیابان نامجو، سردیس مشاهیر گیلان واقع در سبزه میدان و مجسمه حیوانی شبیه به اسب آبی در چهارراه گسار (میدان انصاری) که آن نیز به نوعی معرف هویت شهر رشت و به یاد آورنده این شهر برای ناظران آن بوده، می باشند.

شکل ۵- سردیس دکتر حشمت
(عنصر هویت بخش رشت)

شکل ۴- کتابخانه ملی رشت
(عنصر کالبدی هویت رشت)

توده ها، محلات، حوزه ها و فضاهای شاخص شهری: از محلات قدیمی رشت که در تشکیل آنها عواملی چون: اعتقادی، اقتصادی و ... دخیل بودند، می توان به محلات کیاب، خمیران زاهدان، چمارسرا، استادسرا، بازار، صیقلان، خواهر امام، سرخبنده، آفخرا، چله خانه و ... اشاره کرد.

از مهم ترین فضاهای شاخص شهری رشت می توان بازار بزرگ و اصلی شهر رشت را نام برد که همواره علاوه بر ساکنین رشت، اهالی سایر شهرهای استان گیلان را نیز به خود جذب می نماید. این بازار با وسعتی معادل ۳۳۰۰۰۰ مترمربع، در ضلع جنوب شرقی میدان مرکزی (شهرداری) شهر قرار داشته و مجموعه ای واحد و مستقل از راسته ها، دکان ها، میادین، تیمچه ها، کاروانسراها و مکان های عمومی را تشکیل می دهد.

از دیگر فضاهای شاخص شهری رشت می توان به بازار رضا، بازار روز (واقع در سعدی)، بازارچه خواهر امام (محل فروش لوازم دسته دوم در محله خواهر امام) و ... اشاره کرد.

شکل ۶- بازار بزرگ رشت (عنصر کالبدی هویت رشت)

۴- مؤلفه های عملکردی

شهرها دارای قابلیت های بسیارند که با شناخت و تحلیل و تلاش پیگیر می توانند به شهری زنده و پویا تبدیل گردند؛ یا خاطره ساز باشند، نشان روزگار معاصر را داشته باشند و با ساکنانشان پیوند برقرار کنند، علائق را افزایش دهند و فضایی برای «بودن» تدارک ببینند.

عملکرد دانشگاهی، توریستی، تجاری، صنعتی، مذهبی و خوابگاهی شهرها گاهی به عنوان هویت شهر عمل نموده و سبب می شوند تا شهری را به عنوان شهری دانشگاهی، توریستی و... بنامند.

همچنین فعالیت هایی که توسط ساکنان شهر از گذشته تا به امروز در شهرها صورت می گیرد، از مهمترین ارکان هویتی آن شهرها می باشند که از آن میان می توان به فعالیت های گردشگری، صنایع دستی و فعالیت های بومی موجود در هر شهر یا مکان اشاره نمود.

عمده ترین فعالیت مردم شهرستان رشت، کشاورزی (برنج کاری، چایکاری، توتونکاری و پرورش کرم ابریشم) بوده است و در کنار آن به فعالیت های خدماتی و صنعتی نیز می پرداختند. اما متأسفانه در سال های اخیر به دلیل تغییر سیاست های اقتصادی، میزان این فعالیت ها کاهش یافته است.

از دیگر ویژگی های شهر رشت می توان به توریستی بودن آن اشاره نمود که سالانه پذیرای مهمان های زیادی از شهرهای دیگر کشور و یا خارج از کشور می باشد.

یکی از پتانسیل های بالایی که شهر رشت دارا می باشد و آن را از سایر شهرهای کشور متمایز می نماید و می تواند هویت ویژه ای به این شهر ببخشد، ادامه داشتن انواع فعالیت ها به خصوص فروش مواد غذایی تا پاسی از شب می باشد که حال و هوای خاصی به شهر می دهد. رفت و آمد و جنب و جوش تا نیمه های شب در خیابان های این شهر ادامه دارد و کمتر خیابان های آن به حالت سکون درمی آیند. این مسأله می تواند یکی از نقاط قوت برای هر شهری باشد و می توان ایده شهر در شب را برای شهر رشت مطرح و بدین ترتیب جهت ارتقای هویت آن اقدام نمود.

شکل ۷- بساط کباب فروشی در خیابان امام خمینی در شب
(از عناصر عملکردی هویت بخش رشت)

۵- مؤلفه های انسانی

این مؤلفه ها متأثر از نحوه اعمال، آداب و رسوم، اعتقادات و سیره و روش زندگی ساکنان هر شهری است و بیش از هر چیز به جنبه های مدنی شهروندان بر می گردد. این عناصر شامل جمعیت (کمی و کیفی) و فرهنگ شهر یا شهروندان (نژاد، زبان یا لهجه، هنر، پوشش و...) می باشند. بنابراین در این بعد انسان به عنوان محوریت اصلی تلقی می شود.

دیانت مردم رشت، همانند سایر ولایات این کشور و سرزمین های مجاور آن، پیش از آیین «اسلام»، زرتشتی و قبل از آن نیز، پرستش خدایان مختلف و نیروهای طبیعت مانند ماه، خورشید، آتش و سایر مظاهر طبیعت بوده است. هم اکنون مذهب اکثریت مردم رشت، شیعه اثنی عشری است و تعدادی اقلیت مذهبی از جمله ارمنی و سنی و تعداد قلیلی از هم وطنان یهودی از سال های بسیار دور در کنار دیگر مردم این شهر زندگی می کنند.

قومیت مردم رشت، گیلک بوده و زبان اصلی آنها، «گیلکی» یکی از شاخه های زبان فارسی میانه، یعنی زبان پهلوی قدیم است. آنها با لهجه بیه پسی با گویش رشتی تکلم می کنند.

مراسم چهارشنبه سوری، شب چله (شب یلدا)، کشتی گیله مردی، لافند بازی (نمایش بند بازی) و انواع بازی ها مانند آپاربازی، آغوز بازی و ... از جمله آداب و رسوم این خطه محسوب می گردند.

شکل ۸- لباس محلی بانوان رشتی
(از عناصر مؤلفه انسانی هویت رشت)

۶- مؤلفه های روان شناختی و ادراکی

مؤلفه های روان شناختی و ادراکی شامل مجموعه تعاملاتی است که میان افراد و مکان یا محیط های شهری حاصل می آید. این تعاملات گرچه ریشه های مختلفی دارند و به کمک ابزارهای متفاوت حاصل می گردند اما نتیجه آنها مسأله ای ادراکی و روان شناختی است و به گفتگوی خلاق میان شهروندان و شهر می انجامد. اصولاً تأثیر این مؤلفه ها در جهت تأمین نیازهای روانی و ادراکی است و شامل ایجاد تصور ذهنی مناسب از شهر، فرصت خلاق بودن، امکان جهت یابی مناسب در شهر، خوانایی، امنیت و رفاه اجتماعی است. کارکرد مؤلفه های روان شناختی و ادراکی در سطح کل شهر به گونه ای است که می توان با تعریف نمادها و المان های شهری که ویژه همان مؤلفه است احساس غرور و افتخار نسبت به شهر را در شهروندان به وجود آورد. این نمادها می توانند جنبه تاریخی یا فرهنگی و یا اجتماعی داشته باشند و یا به دلیل تنها فرم خاص شان به عنوان المان های شهری مطرح باشند.

حضور مداوم در فضاها و محیط های شهری تأکیدی است بر وجود حیات شهری و زنده بودن شهر. راهکار کالبدی دستیابی به این حضور مداوم ایجاد فضاها و محیط هایی است که امکان این گردهمایی را به وجود آورند؛ فضاهایی که منظور از ایجاد آنها فراهم آوردن موقعیت ها و مجموعه هایی برای با هم جوشیدن، مشارکت های شهری و اجتماعی و در انتها، حداقل برای شادمانی و سرور است.

حال باید دید چه چیزهایی مردم رشت را با شهر و فضاهای آن پیوند می دهد؟ تصورات ذهنی آنها از رشت و فضاهای شهری آن چیست؟ چه چیزهایی باعث ایجاد حس تعلق مردم به شهر و فضاهای آن می شود؟ رشت برای آنها واجد کدام معانی است و چگونه شهر و فضاهای آن را می شناسند (شناسایی می نمایند)؟

وقتی پای صحبت ساکنان این شهر بنشینیم، متوجه احساسات خاص و تصورات ذهنی آنها نسبت به مکان هایی همچون باغ محتشم، سبزه میدان، بازار رشت و بسیاری از خیابان ها، میدانی و فضاهای شهری رشت خواهیم شد. و البته همیشه در میان این گفتگوها، آنها مشکلات شهرشان و مسائلی که روزانه در زندگی شهری خود با آنها مواجه هستند را نیز بازگو می نمایند.

مجموع تمامی این موارد و بسیاری موارد دیگر، مؤلفه شناختی و ادراکی هویت شهر رشت را تشکیل می دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

منابع:

- بهزادفر، مصطفی، (۱۳۸۷)، هویت شهر؛ نگاهی به هویت شهر تهران، چاپ دوم، مؤسسه نشر شهر، تهران
- پندی، کیوان، (۱۳۸۷)، رشت در آینه تاریخ، انتشارات کتیبه گیل، رشت
- پیران، پرویز، (۱۳۸۴)، هویت شهرها: غوغای بسیار برای مفهومی پیچیده، مجله آبادی، شماره ۱۳ دوره جدید، پاییز ۱۳۸۴، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، تهران
- زاد رفیعی، ناصر، (۱۳۸۴)، فرآیند اجتماعی- فضایی هویت شهر: مقدمه ای بر شناخت و توانمندسازی هویت شهر ایرانی، مجله آبادی، شماره ۱۳ دوره جدید، پاییز ۱۳۸۴، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، تهران
- صبری، سهیل و زهرا مشاورزاده، (۱۳۸۵)، در مجموعه مقالات هویت شهرهای جدید، انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید، تهران
- کشوردوست، علیرضا و قربان فاخره جوبنه، (۱۳۸۵)، گیلانشهرها، انتشارات وارسته، رشت
- طرح منتشر نشده با نام «شاخص های هویت بخشی شهرهای جدید» به سرپرستی دکتر محمود یزدانی، (۱۳۸۵)، شرکت عمران شهرهای جدید، تهران